

**Timothy Edmunds – Anthony Forster – Andrew Cottey (eds.):
The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe.
Building Professional Armed Forces.**

1st ed. London: Palgrave, 2002, 10 + 260 stran, ISBN 0-333-94621-9 (signatura knihovny ÚMV 49 975).

Po skončení studené války se armády evropských zemí složitě vyrovnávají s požadavky na přehodnocení vojenských doktrín, na změnu své struktury, na zapojení do misí nového typu a na celkovou modernizaci v důsledku technologického pokroku. V tomto ohledu se země bývalého východního bloku vzhledem ke zděděné struktuře armád, k vojenské strategii, ke způsobu výcviku, k související „štábní kultuře“ a zpočátku také k chybějícím mechanismům civilně-demokratické kontroly potýkají se společnými specifickými problémy. Náročné přizpůsobování novým podmínkám a proces reformy na rozdíl od západní Evropy probíhá v kontextu celkové společenské transformace, často velmi napjaté ekonomické i sociální situace a při podstatně omezenějších finančních zdrojích.

Recenzovaný sborník představuje soubor dvanácti studií, zabývajících se procesem transformace ozbrojených sil ve vybraných zemích všech oblastí bývalého východního bloku (střední Evropa, Balkán, Pobaltí, Rusko a Ukrajina). Tato publikace, sestavená pod vedením editorů z londýnské King's College, představuje další výstup ze široce pojatého výzkumného projektu o civilně-vojenských vztazích a volně navazuje na studii o mechanismech demokratické kontroly ozbrojených sil v bývalých socialistických státech.¹ Autoři sledují, jak specifický průběh transformace v jednotlivých zemích regionu, odlišné zahraničněpolitické směřování a různé vnímání bezpečnostních rizik vedly k vyprofilování různých modelů ozbrojených sil a k dosažení rozdílné úrovně profesionalizace, popřípadě deprofesionalizace jejich vojenského sektoru. Přes různé tempo a směřování reformem ve vojenském sektoru je stále případné tyto země posuzovat společně, byť mluvit i v tomto ohledu o jednotném postkomunistickém regionu je již dávno anachronismem. V této recenzi se kromě obecné koncepce publikace zaměřuji především na příspěvky, zabývající se pobaltskými státy a Ruskem, jež vzhledem k jejich odborné kvalitě a ke specifice vývoje těchto zemí patří k nejzajímavějším.

Jak je patrné z podtitulu, za klíčový koncept pro analýzu procesu reformy jednotlivých armád byl zvolen široký a do jisté míry vágní pojem profesionalizace (*professionalisation*). Přestože sami editoři přiznávají jeho určitou koncepční nejasnost, amorfnost a různé chápání v praxi i v odborné literatuře, v úvodní kapitole definují několik základních charakteristik tohoto pojmu. Za rozhodující kritéria profesionality armády považují funkční mechanismy civilně-demokratického řízení a kontroly, jasně definovanou a široce akceptovanou roli ve společnosti a schopnost efektivně plnit zadané úkoly. Složení a struktura ozbrojených sil by měly odpovídat požadavku efektivnosti a akceschopnosti, systém služebního postupu výkonnosti pak odborným a osobním kvalitám vojáků (*Edmunds – Forster – Cottey eds.*, 2002, s. 7).

Výraz profesionální armáda je v českém prostředí i obecněji používán především jako synonymum armády složené z vojáků z povolání. Požadavek zvýšené interoperability a nasazení v komplexních operacích mimo území státu, klesající důraz na teritoriální obranu, postupné zavádění stále složitějších technologií i demografické změny vedou ve většině západních zemí k tendenci rušit základní vojenskou službu a vytvářet armády z vojáků z povolání. Podle názoru editorů není ovšem vhodné celkový koncept profesionalizace ztotožňovat pouze s procesem přechodu na armádu složenou z vojáků z povolání. V recenzované knize uplatněné pojetí profesionality takto chápanou definicí proto přesahuje, a to navzdory skutečnosti, že armády bývalého Západu, které se tímto směrem transfor-

muji, slouží v mnoha ohledech pro skutečně se reformující postkomunistické země za vzor. Faktory jako odlišné vnímání rizik, omezené lidské a finanční zdroje, omezené vojensko-politické ambice, politická neutralita, různá míra zapojení do systémů kolektivní bezpečnosti či důraz na tzv. *soft power* mají za následek, že v současné Evropě lze identifikovat více typů i cílových modelů budování a transformace armád. Zejména v neutrálních (ve Švýcarsku, v Rakousku, ve Finsku) a některých východoevropských zemích (zejména v těch menších a stojících mimo NATO) není vzor mobilní, expediční, vysoce interoperabilní armády složené z vojáků z povolání jednotně přijímaným a v dohledné době ani reálně dosažitelným cílovým modelem.

Jako určité schematické vodítko k pochopení rozdílných procesů transformace a budování armád v bývalém východním bloku editoři definují pro širší evropskou oblast čtyři ideální typy ozbrojených sil. Jednotlivé vzorové modely, jež lze v krystalicky čisté podobě ztěžít najít, odrážejí především strategickou volbu a míru balancování jednotlivých zemí mezi principem územní obrany (*territorial defence*) a rozvojem kapacit a prostředků pro nasazení sil v zahraničních operacích (*power projection capability*). Žádný z modelů tohoto rozdělení na základě určující role armády není chápán z hlediska uvažované profesionality jako nadřazený a každý při splnění definovaných předpokladů (civilně-demokratické řízení, efektivnost, akceschopnost a vysoká odborná úroveň) může být stejně profesionální.

- *Power Projection*: Kromě schopnosti hájit státní suverenitu jsou tyto armády především orientované na zasahování v mírových či válečných operacích mimo domácí území a jsou složeny z vojáků z povolání (americká, britská či francouzská armáda).
- *Territorial Defence*: Armády jsou svým složením a strukturou dominantně orientované na obranu domácího území před nepřátelským útokem na úkor menší schopnosti nasazení v zahraničních mírových misích a bojových operacích. Většina bojových jednotek disponuje těžkou výzbrojí, a má tudíž nižší mobilitu. Většinu příslušníků armády tvoří branci, jež jsou vzhledem k počtu pro účel územní obrany vhodnější a méně nákladní (např. Turecko, Řecko či Polsko).
- *Postneutral*: Tyto armády jsou rovněž orientované na úkol teritoriální obrany, nicméně strukturou a výzbrojí se liší od předchozích. Jsou založeny na udržování rozsáhlých rezerv pro případ masové mobilizace a použití lehčí výzbroje. Tyto armády se rovněž v menší míře podílejí na operacích mimo domácí území, jejich schopnost nasazení (zejména v operacích typu *peaceenforcement*) je ovšem omezená (pobaltské státy).
- *Neutral*: Posláním a strukturou jsou obdobné typu *Postneutral*, disponují však výrazně menší schopností interoperability. Politická vůle se vojensky zapojit do mezinárodních misí je v těchto zemích minimální (Švýcarsko).

Uvedené „rozškátulkování“ společně s již uvedenou definicí profesionality slouží jako obecný rámec pro analýzu rozdílných trendů transformace a budování armády v jednotlivých příspěvcích. Přes „*catch all*“ povahu a schematicnost jednotlivých modelů má nepochybnou vypovídací hodnotu, protože čtenáři poskytuje rámec pro bližší pochopení vazby mezi národním strategickým zadáním, zahraničněpolitickou orientací, vojenskou doktrínou země a mírou dostupnosti finančních prostředků na straně jedné a specifickou strukturou, výzbrojí, způsobem výcviku a rekrutace vojáků na straně druhé. Tato klasifikace umožňuje sledovat a srovnávat odlišný průběh i směřování transformace a profesionalizace armád. Podle této typologie armády postkomunistické Evropy nejvíce odpovídají definici teritoriálního a postneutrálního modelu. Nejčastěji zastoupeným typem je z historických důvodů model armády založené na koncepci územní obrany (*Territorial Defence*). O tom, že toto rozdělení je velmi hrubé a pouze orientační, svědčí též zařazení zmíněných armád do této kategorie, které v rámci reformy stále více přesouvají důraz na schopnost nasazení v komplexních a mezinárodních mírových i bojových misích mimo vlastní území. Na základě společných charakteristik vývoje a transformace lze sledované armády v oblasti rozdělit do několika skupin.

Specifickou skupinu tvoří např. armády nově vzniklých (či správněji znovu obnovených) pobaltských států – Litvy a Lotyšska –, kterým je věnován samostatný oddíl recenzované publikace. Vzhledem ke geografické poloze a k historicky podmíněnému vnímání hrozeb je struktura těchto armád nejbližší k postneutrálnímu modelu armády s dominantním důrazem na teritoriální obranu. V jejich případě (podobně jako u Estonska, u Slovinska a u Makedonie) nelze hovořit o reformě stávající armády, ale o výstavbě nové armády od základů. Z příspěvků *R. Sapronase* a *J. A. Trapanse* o profesionalizaci litevské a lotyšské armády vyplývají výhody a nevýhody tohoto specifického postavení. Státy s prakticky „nulovou pozicí“ mají při vytváření vojenského sektoru a jeho řídicích struktur široké možnosti volby ohledně cílového modelu ozbrojených sil a mechanismů civilně-vojenských vztahů. Bez zátěže v podobě předimenzovaných struktur, disproporcí ve velitelském kádru, nadměrného množství výzbroje a výstroje, zájmových tlaků armádních struktur, popřípadě obranného průmyslu mohou z politické úrovně snadněji formulovat a prosadit ucelenou a jasnou vizi modelu armády. Značně se tím minimalizuje riziko duplikací a byrokratické, a tak armáda lépe odpovídá ekonomickým možnostem státu (lotyšské Ministerstvo obrany např. zaměstnává pouze 120 civilních zaměstnanců). V těchto zemích je rovněž teoreticky snadnější – přestože část velitelského kádru byla vychována na sovětských akademiích – zavádět „na zelené louce“ některé zvyklosti a postupy západních armád. Zároveň však hlavní negativum absence „vojenských tradic“ představuje celkově nižší odbornost a deficity v mnoha oblastech. Vojenský sektor v 90. letech teprve vznikl, a proto nemohl samostatně formulovat své potřeby a dostatečně razantně prosazovat vlastní požadavky, což při obecném nedostatku finančních prostředků vedlo k hluboce podprůměrnému financování armády a k negativním dopadům na dlouhodobé obranné plánování i koncepci rozvoje sil.

Za hlavní limitující faktory, vymezující prostor pro formulaci obranné doktríny a struktury armády, lze označit malou rozlohu, chybějící strategickou hloubku pro obranu a již zmiňované omezené lidské i finanční zdroje, které limitují možnosti nákupu výzbroje a získávání vojenských kapacit a schopností. Při neexistenci těžké výzbroje a letectva a na základě reálného zhodnocení vlastní neschopnosti odrazit potencionálně mnohonásobně početnějšího a nesrovnatelně lépe vyzbrojeného protivníka bylo od počátku hlavním cílem výcviku těchto armád připravit se na decentralizovaný, guerillový typ odporu v případě napadení. Vyhledka na guerillový boj lehce vyzbrojených jednotek, podpořených pasivní rezistencí civilního obyvatelstva, má útočníka odstrašit nebo znepříjemnit okupaci do takové míry, že od ní bude upuštěno. Rozhodující roli přitom doposud sehrává systém základní vojenské služby, decentralizace obrany, schopnost iniciativy a samostatného jednání nižších velitelů v případě potřeby.

Cíl integrace do NATO a snaha prokázat svou užitečnost jako spolehlivého partnera Severoatlantické aliance vytvářejí již od poloviny 90. let stále zřetelnější tlak na nasazení plně profesionalizovaných jednotek, schopných zvýšené interoperability a účasti v aliančních a koaličních operacích mimo domácí území. Při omezených národních zdrojích se prostředkem k dosažení operačních schopností a viditelnosti na mezinárodní scéně stala regionální spolupráce. Jejím nejstarším a nejznámějším příkladem je společný bojový prapor všech tří pobaltských zemí BALTBAT, původně zformovaný s cílem nasazení v operacích na podporu míru. Kromě posílení schopnosti interoperability tento projekt značně napomohl k rozšíření do té doby omezené pomoci zejména ze severovýchodních zemí, které se kvůli postojům Ruska obávaly aktivněji podporovat budování a vyzbrojování armád pobaltských států, nikoli ovšem „mírového“ praporu.

Navzdory nedávnému datu vydání knihy (2002) jednotlivé studie pouze naznačují (pokud vůbec) odpověď na otázku, jaké budou dopady členství v NATO na další podobu profesionalizace armád přistupujících zemí, na změny v jejich struktuře a v obranném plánování. Lze očekávat, že dále zesílí trend k vývoji specifických kapacit a k prosazování kvality profesionála na úkor kvantitativních brančů. Vlivem závazků vyplývajících z členství se

nepochybně bude zvyšovat zastoupení vojáků z povolání v rámci ozbrojených sil, a dokonce se objevují úvahy o zrušení základní vojenské služby (např. v Lotyšsku podle předběžného plánu v roce 2008). Omezené personální a finanční zdroje budou ještě ve větší míře než dosud vystaveny požadavkům jak na účast ve spojeneckých misích i mimo tzv. euroatlantický prostor, tak i na posilování nedostatečných kapacit teritoriální obrany, respektive podpory spojeneckých sil na domácím území. Armády menších zemí obecně budou schopny hodnotně přispívat ke stále komplexnějším misím pouze prostřednictvím užší specializace a mezinárodní spolupráce, která umožní dosažení specifických a NATO jako celku cenných kapacit. Velmi limitované zdroje v případě pobaltských zemí přitom diktují orientaci na finančně a technicky nenáročné oblasti a na poskytování „odbornosti“, nikoli na nákladné vojenské „kapacity“. Lotyšská armáda se rozhodla pro rozvíjení specializace v oblasti odminování, vojenské policie a potápěčů. Vzhledem k přetrvávajícím deficitům lze předpokládat, že i nadále zůstane prioritou rozvoj kapacit teritoriální obrany. Určité řešení dilematu mezi cílem zlepšení interoperability a kapacit pro nasazení v zahraničních misích na straně jedné a posilováním teritoriální obrany na straně druhé nabízí rozvoj jednotek „dvojího“ použití (např. žádaných jednotek speciálních sil).

Další specifickou a samostatnou skupinu v rámci sledovaných procesů tvoří transformace a profesionalizace ruské, ukrajinské a jugoslávské (srbsko-černoohorské) armády. Společným znakem transformace vojenského sektoru je nejen dosavadní neschopnost provést racionalizaci nadměrných a z ekonomického hlediska neudržitelných armád a zastavit jejich celkový úpadek, ale dosáhnout i základního konsenzu o podobě a hloubce reform. Vývoj ruské armády po roce 1991 sleduje studie *Dale Herspinga*, která bezpochyby patří k nejpropracovanějším a nejzajímavějším kapitolám recenzované knihy. Ruským specifickým v oblasti civilně-vojenských vztahů je představa generality, že rozhodování ve věcech strategie, doktríny a struktury vojsk má být výsadou vojenského velení, nikoli civilů. Podle Herspingova názoru je v ruském vojenském velení tradičně kladen mnohem větší důraz na formulaci doktríny. V sovětských časech si vojenské velení prakticky podle naformulované doktríny stanovovalo požadavky na přísun finančních prostředků, jimž bylo většinou ve velké míře vyhověno. Generalita se v posledním více než desetiletí jen velmi těžko vyrovnává se skutečností, že tento jasný a předvídatelný svět, kde přidělené finanční prostředky odpovídaly naformulované doktríně a potřebám, se zhroutil. Podle autora velení ruské armády sice aspiruje na vytvoření profesionální, moderní a mobilní armády s velkou schopností projekce síly, avšak ve skutečnosti lze ruskou armádu jako celek označit za *deprofesionalizující se armádu typu teritoriální obrany*. Ruská armáda si již v roce 1993 stanovila za cíl přeměnit se v profesionálnější, menší a mobilnější ozbrojenou sílu. Formulace a parametry dlouhodobého reformního plánu pro naplnění této ambice jsou ovšem znemožněny soustavnou nejistotou ohledně obdržených finančních prostředků. Navíc při formulaci vojenské doktríny lze v uplynulém desetiletí vyzorovat značnou míru inkonzistence. Vojenská doktrína z roku 2000 (mj. v reakci na operaci NATO v Kosovu a na jeho východní rozšíření) na rozdíl od předchozích identifikuje Západ jako potenciální nebezpečí, formulačně zvyšuje roli jaderných zbraní a uvádí, že celkový rozsah vnějších hrozeb ve vojenské oblasti se pro Rusko zvyšuje (*Edmunds – Forster – Cottey eds./, 2002, s. 203*). Ruská armáda se ovšem potýká s problémy ještě závažnějšími, než je chybějící konsenzus ohledně mise, doktríny a nedostatek finančních prostředků k jejímu naplnění. Podle Herspingova názoru hlavní masa armády prochází procesem eroze vnitřní koheze, celkovou deprofesionalizací a úpadkem morálky. V 90. letech byl zaznamenán soustavný nárůst trestných činů, včetně velkého počtu vražd a sebevražd, případů korupce, pašování i užívání drog. Tyto jevy zasáhly rovněž bojově kvalitní jednotky jako ruský kontingent KFOR, odkud bylo za období roku a půl pro přestupky a trestné činy vyřazeno celkem 286 vojáků (!).

Ve většině ostatních příspěvků recenzované publikace se jako hlavní problém při transformaci často objevuje zmínka o absenci koherentní vize reformy a jasného politickostra-

tegického zadání (na základě širokého politického konsenzu), odvozeného od formulace bezpečnostní strategie a reálného zhodnocení ekonomických zdrojů země i vnějších rizik a hrozeb. Česká republika se v tomto ohledu nijak nevymyká, její první bezpečnostní strategie byla formulována v roce 1997 a komplexní koncepce reformy teprve o čtyři roky později. Důsledkem tohoto stavu často bývají *dílčí nesystémové reformy*, reorganizace a akvizice bez dostatečně definované komplexní a integrované koncepce reformy i cílové podoby armády. To následně vede k organizačním duplikacím a k nákupům nevhodné techniky, jež oddalují realizaci a zvyšují celkové náklady na reformy. Zejména u aspirantů na vstup do NATO byla častým jevem tzv. kousková profesionalizace. Snaha prokázat schopnost „sdílení břemene“ vedla při nedostatku finančních prostředků a při absenci zmíněné vize k selektivní modernizaci a k privilegování vybraných jednotek, určených k nasazení v mezinárodních misích. Tato *ad hoc* profesionalizace sice pomohla vytvořit žádoucí kapacity a zlepšit úroveň vybraných jednotek, zároveň však při absenci celkové strategie reformy vedla ke stagnaci ostatních částí a k oslabení akceschopnosti armády jako celku. Zejména v zemích druhé vlny rozšiřování NATO na východ mohla objektivní potíže při transformaci způsobovat nejistota ohledně vyhlídek na budoucí členství v NATO. Až *Akční plán členství* (MAP) od roku 1999 poskytl chybějící mechanismus pro intenzivní konzultace o struktuře armád žádoucí z hlediska aliančního plánování, přestože v případě pobaltských zemí i nějakou dobu poté panovala určitá zdrženlivost při udílení specifických doporučení ohledně obranného plánování a možného působení armád těchto států v rámci NATO.

Navzdory značně rozdílné úrovni jednotlivých příspěvků nabízí recenzovaná kniha velmi zajímavou srovnávací perspektivu a podává vysvětlení současné různorodosti jednotlivých armád. Lze ji jen doporučit a zároveň doufat, že nabízené cenné lekce a zkušenosti si být zprostředkovaně najdou cestu k odpovědným a budou pro ně inspirací. Cenným studijním materiálem ovšem může být i pro všechny zájemce o oblast obranných studií a o postkomunistický region.

Erik Siegl

¹ Cottey, Andrew – Edmunds, Timothy – Forster, Anthony (eds.): *Democratic Control of the Military in the Post-communist Europe* (nakladatel, rok a místo vydání není ve výše recenzované publikaci uvedeno).